

وزارت فرهنگ و آموزش عالی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پایان نامه:

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
رشته زبان‌شناسی همگانی

موضوع:

بررسی روند فرهنگ‌نگاری در ایران براساس

رده‌بندی‌های علمی

استاد راهنما:

آقای دکتر مصطفی عاصی

استاد مشاور:

آقای دکتر کورش صفوی

پژوهش:

پروانه معماریان

پاییز ۱۳۷۷

سپاسگزاری:

انجام این پژوهش، حاصل راهنمایی‌های ارزشمند، کمک‌های بی‌دریغ و مهربانی بی‌پایان استادان بزرگوایم می‌باشد:

آقای دکتر مصطفی عاصی که با راهنمایی‌های فکری، کمک‌های ارزنده و صبر و بردباری خود، موجب پیشبرد و به انجام رسیدن این پژوهش گشتند.

آقای دکتر کورش صفوی که با مهربانی خود، زحمت مشاورت این رساله را به عهده گرفتند.

آقای دکتر یحیی مدرسی که از نظرات اصلاحی و تشویق‌های سازنده‌اشان در طول دوران تحصیل همیشه بهره‌مند بوده‌ام و در انجام این پژوهش نیز از هیچ کمکی دریغ نکردند.

آقایان مجید ملکان و محمد نبوی که از نظرات ارزشمندشان در تصحیح و تنظیم فهرست فرهنگ‌ها، استفاده کردم.

همواره خود را قدردان زحمات این بزرگان می‌دانم

بررسی روند فرهنگ‌نگاری در ایران براساس رده‌بندی‌های علمی

استاد راهنما: دکتر مصطفی عاصی استاد مشاور: دکتر کورش صفوی

نگارش: پروانه معماریان تاریخ: دی ماه ۱۳۷۷

چکیده:

پژوهش حاضر، شامل چهار فصل، دو پیوست، واژه‌نامه و کتاب‌نامه است: فصل اول با عنوان مقدمه به طور اجمال به موضوع پژوهش و اهمیت آن، انگیزه و هدف پژوهش، روش پژوهش و ساختار پژوهش اختصاص یافته است.

در فصل دوم به مباحث نظری رساله حاضر پرداخته‌ایم: ابتدا مروری داشته‌ایم بر پیشینه فرهنگ‌نگاری در غرب و ایران. سپس انواع فرهنگ‌هایی که در طبقه‌بندی رده‌شناختی فرهنگ‌ها در تقابل قرار گرفته‌اند، توضیح داده شده‌اند. پس از آن به مرور معیارها و طبقه‌بندی رده‌شناختی فرهنگ‌ها در غرب و به مرور دستاوردهای حاصل از آن در ایران اشاره کرده‌ایم. در این بخش هم‌چنین، معیارهایی که برای تحلیل برگزیده شده‌اند، شرح داده است. این معیارها عبارتند از: موضوع فرهنگ‌ها، کاربرد فرهنگ‌ها، تعداد، جهت و نوع زبان فرهنگ‌ها. در واقع فصل دوم رساله حاضر در بردارنده چارچوب نظری این رساله نیز می‌باشد.

در فصل سوم، نخست ویژگی‌های هر یک از دوره‌های چهارگانه را در چارچوب معیارهای تعیین شده، به طور جداگانه مورد بررسی قرار داده‌ایم و سپس برای تشخیص دگرگونی‌های به وجود آمده در این دوران و تعیین ویژگی‌های روند فرهنگ‌نویسی سه ربع قرن اخیر، به مقایسه اطلاعات به دست آمده پرداخته‌ایم.

در فصل چهارم نتیجه‌گیری خود را به طور خلاصه از این بررسی بازگفته‌ایم و سپس چند پیشنهاد به عنوان موضوع‌هایی برای پژوهش‌های آینده ارائه داده‌ایم.

پیوست‌های این رساله در دو پیوست جداگانه ارائه شده‌اند. در پیوست نخست فرهنگ‌های موجود فارسی را به ترتیب تاریخ نشر و در پیوست دوم، آنها را براساس ترتیب الفبایی نام نویسندگان مرتب کرده‌ایم. پس از پیوست‌ها، واژه‌نامه فارسی - انگلیسی و انگلیسی - فارسی ارائه شده است. در آخر نیز کتاب‌نامه رساله در دو بخش کتاب‌های فارسی و انگلیسی آمده است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: مقدمه
۲	۱-۱ موضوع پژوهش و اهمیت آن
۳	۲-۱ انگیزه و هدف پژوهش
۴	۳-۱ روش پژوهش
۴	۱-۳-۱ محدوده زمانی
۵	۲-۳-۱ روش گردآوری فرهنگ‌ها و محدوده تعیین شده آن
۷	۴-۱ ساختار پژوهش

فصل دوم: مباحث نظری

۱۰	۱-۲ مقدمه
۱۰	۲-۲ مروری بر سیر فرهنگ‌نگاری در غرب و ایران
۱۰	۱-۲-۲ سیر فرهنگ‌نگاری در غرب
۱۳	۲-۲-۲ سیر فرهنگ‌نگاری در ایران
۱۶	۳-۲ مروری بر طبقه‌بندی‌های رده‌شناختی
۱۷	۱-۳-۲ انواع فرهنگ‌ها
۱۷	۱-۱-۳-۲ فرهنگ و ازگانی و فرهنگ دایرةالمعارفی
۱۸	۲-۱-۳-۲ فرهنگ هم‌زمانی / توصیفی و فرهنگ درزمانی / تاریخی
۱۹	۳-۱-۳-۲ فرهنگ تجویزی / هنجارگذار و فرهنگ توصیفی
۲۰	۴-۱-۳-۲ فرهنگ جامع، فرهنگ متوسط، فرهنگ کوچک، فرهنگ جیبی

۲۱	۵-۱-۳-۲ فرهنگ‌های زبان مبدأ و فرهنگ‌های زبان مقصد
۲۲	۶-۱-۳-۲ فرهنگ‌های درک و فرهنگ‌های تولید
۲۳	۷-۱-۳-۲ فرهنگ‌هایی برای کاربر انسانی و فرهنگ‌هایی برای ترجمه ماشینی
۲۵	۸-۱-۳-۲ فرهنگ زبان آموز
۲۶	۹-۱-۳-۲ واژه‌نامه بسامدی
۲۸	۱۰-۱-۳-۲ گنجواژه‌ها یا فرهنگ مفهومی
۲۸	۲-۳-۲ مروری بر معیارها و طبقه‌بندی‌های رده شناختی در غرب
۲۹	۱-۲-۳-۲ ال. وی. اشچریا
۲۹	۲-۲-۳-۲ توماس ای. سبیاک
۳۰	۳-۲-۳-۲ یاکوف مالکیل
۳۲	۴-۲-۳-۲ لادیسلاو زگوستا
۳۳	۵-۲-۳-۲ القاسمی
۳۶	۳-۳-۲ مرور دستاوردهای حاصل از طبقه‌بندی‌های رده شناختی در ایران
۳۹	۴-۲ معیارهای تحلیل در پژوهش حاضر
۳۹	۱-۴-۲ زبان‌شناسی پیکره‌ای
۴۱	۲-۴-۲ انواع پیکره
۴۱	۱-۲-۴-۲ پیکره عمومی و پیکره تخصصی
۴۳	۲-۲-۴-۲ پیکره تک زبانه و پیکره دو یا چند زبانه

فصل سوم: تحلیل روند فرهنگ نگاری در ایران

۴۶	۱-۳ مقدمه
۴۷	۲-۳ بررسی فرهنگ‌های فارسی از ۱۳۷۶-۱۳۰۰ به تفکیک دوره‌ها
۴۷	۱-۲-۳ دوره اول (۱۳۱۹-۱۳۰۰)
۴۷	۱-۱-۲-۳ نوع فرهنگ
۴۹	۲-۱-۲-۳ تعداد زبان(ها)
۵۰	۳-۱-۲-۳ جهت و نوع زبان‌ها
۵۲	۴-۱-۲-۳ موضوع فرهنگ
۵۳	۲-۲-۳ دوره دوم (۱۳۳۹-۱۳۲۰)
۵۴	۱-۲-۲-۳ نوع فرهنگ
۵۵	۲-۲-۲-۳ تعداد زبان(ها)
۵۶	۳-۲-۲-۳ جهت و نوع زبان‌ها
۵۸	۴-۲-۲-۳ موضوع فرهنگ
۶۱	۳-۲-۳ دوره سوم (۱۳۵۹-۱۳۴۰)
۶۱	۱-۳-۲-۳ نوع فرهنگ
۶۲	۲-۳-۲-۳ تعداد زبان(ها)
۶۴	۳-۳-۲-۳ جهت و نوع زبان‌ها
۶۶	۴-۳-۲-۳ موضوع فرهنگ
۷۰	۴-۲-۳ دوره چهارم (۱۳۷۶-۱۳۶۰)
۷۰	۱-۴-۲-۳ نوع فرهنگ

۷۱ ۲-۴-۲-۳ تعداد زبان(ها)
۷۳ ۳-۴-۲-۳ جهت و نوع زبان‌ها
۷۵ ۴-۴-۲-۳ موضوع فرهنگ
۸۰ ۳-۳ مقایسه دوره‌های چهارگانه از ۱۳۰۰-۱۳۷۶
۸۰ ۱-۳-۳ نوع فرهنگ
۸۱ ۲-۳-۳ تعداد زبان(ها)
۸۳ ۳-۳-۳ جهت و نوع زبان‌ها
۸۶ ۴-۳-۳ موضوع فرهنگ

فصل چهارم: خلاصه و نتیجه گیری

۱۱۲ ۱-۴ نتیجه گیری
۱۱۶ ۲-۴ چند پیشنهاد

پیوست‌ها

۱۱۹ پیوست ۱
۱۷۳ پیوست ۲

واژه‌نامه

۲۲۸ واژه‌نامه فارسی - انگلیسی
۲۳۳ واژه‌نامه انگلیسی - فارسی

کتاب‌نامه

فهرست نمودارها

شماره	عنوان	صفحه
۱:	درصد توزیع فرهنگ‌های فارسی براساس نوع فرهنگ در دوره اول	۴۸
۲:	درصد توزیع فرهنگ‌های فارسی براساس تعداد زبان(ها) در دوره اول	۵۰
۳:	درصد توزیع فرهنگ‌های فارسی براساس جهت زبان‌ها در دوره اول	۵۱
۴:	درصد توزیع فرهنگ‌های تخصصی براساس موضوع فرهنگ در دوره اول	۵۳
۵:	درصد توزیع فرهنگ‌های فارسی براساس نوع فرهنگ در دوره دوم	۵۴
۶:	درصد توزیع فرهنگ‌های فارسی براساس تعداد زبان(ها) در دوره دوم	۵۶
۷:	درصد توزیع فرهنگ‌های فارسی براساس جهت زبان‌ها در دوره دوم	۵۸
۸:	درصد توزیع فرهنگ‌های تخصصی براساس موضوع فرهنگ در دوره دوم	۶۰
۹:	درصد توزیع فرهنگ‌های فارسی براساس نوع فرهنگ در دوره سوم	۶۲
۱۰:	درصد توزیع فرهنگ‌های فارسی براساس تعداد زبان(ها) در دوره سوم	۶۴
۱۱:	درصد توزیع فرهنگ‌های فارسی براساس جهت زبان‌ها در دوره سوم	۶۶
۱۲:	درصد توزیع فرهنگ‌های تخصصی براساس موضوع فرهنگ در دوره سوم	۶۹
۱۳:	درصد توزیع فرهنگ‌های فارسی براساس نوع فرهنگ در دوره چهارم	۷۱
۱۴:	درصد توزیع فرهنگ‌های فارسی براساس تعداد زبان(ها) در دوره چهارم	۷۳
۱۵:	درصد توزیع فرهنگ‌های فارسی براساس جهت زبان‌ها در دوره چهارم	۷۵
۱۶:	درصد توزیع فرهنگ‌های تخصصی براساس موضوع فرهنگ	۷۹
۱۷:	مقایسه دوره‌های چهارگانه براساس نوع فرهنگ	۸۱
۱۸:	مقایسه دوره‌های چهارگانه براساس تعداد زبان(ها)	۸۳

شماره	عنوان	صفحه
۱۹	مقایسه دوره‌های چهارگانه براساس جهت زبان(ها)	۸۴
۲۰	مقایسه فرهنگ‌های علوم‌کاربردی در دوره‌های چهارگانه	۸۷
۲۱	مقایسه فرهنگ‌های علوم‌اجتماعی در دوره‌های چهارگانه	۸۸
۲۲	مقایسه فرهنگ‌های علوم‌پایه در دوره‌های چهارگانه	۸۹
۲۳	مقایسه فرهنگ‌های پزشکی در دوره‌های چهارگانه	۹۰
۲۴	مقایسه فرهنگ‌های ادبیات در دوره‌های چهارگانه	۹۱
۲۵	مقایسه فرهنگ‌های چندموضوعی در دوره‌های چهارگانه	۹۲
۲۶	مقایسه فرهنگ‌های فلسفه در دوره‌های چهارگانه	۹۳
۲۷	مقایسه فرهنگ‌های دینی در دوره‌های چهارگانه	۹۴
۲۸	مقایسه فرهنگ‌های علوم‌کتابداری در دوره‌های چهارگانه	۹۵
۲۹	مقایسه فرهنگ‌های علوم‌سیاسی در دوره‌های چهارگانه	۹۶
۳۰	مقایسه فرهنگ‌های آموزش و پرورش در دوره‌های چهارگانه	۹۷
۳۱	مقایسه فرهنگ‌های کشاورزی در دوره‌های چهارگانه	۹۸
۳۲	مقایسه فرهنگ‌های حقوق در دوره‌های چهارگانه	۹۹
۳۳	مقایسه فرهنگ‌های جغرافیا در دوره‌های چهارگانه	۱۰۰
۳۴	مقایسه فرهنگ‌های علوم‌نظامی در دوره‌های چهارگانه	۱۰۱
۳۵	مقایسه فرهنگ‌های روان‌شناسی در دوره‌های چهارگانه	۱۰۲
۳۶	مقایسه فرهنگ‌های موضوع بازی‌ها و سرگرمی‌ها در دوره‌های چهارگانه	۱۰۳
۳۷	مقایسه فرهنگ‌های تاریخ در دوره‌های چهارگانه	۱۰۴
۳۸	مقایسه فرهنگ‌های هنر در دوره‌های چهارگانه	۱۰۵

شماره	عنوان	صفحه
۳۹:	مقایسه فرهنگ‌های زبان در دوره‌های چهارگانه	۱۰۶
۴۰:	مقایسه فرهنگ‌های علوم دریانوردی در دوره‌های چهارگانه	۱۰۷
۴۱:	مقایسه فرهنگ‌های مردم‌شناسی در دوره‌های چهارگانه	۱۰۸
۴۲:	مقایسه فرهنگ‌های علوم ارتباطی در دوره‌های چهارگانه	۱۰۹
۴۳:	مقایسه فرهنگ‌های موسیقی در دوره‌های چهارگانه	۱۱۰

فصل اول

۱-۱ موضوع پژوهش و اهمیت آن

موضوع پژوهش حاضر، بررسی روند فرهنگ‌نگاری^۱ در ایران براساس رده‌بندی‌های علمی است. فرهنگ‌نگاری که شکل علمی آن از جوان‌ترین رشته‌های علوم انسانی است، یکی از شاخه‌های کاربردی علم زبان‌شناسی است. این حوزه، امروزه تنها مجموعه‌ای از مهارت‌های تخصصی و دانش‌های کاربردی تلقی نمی‌شود، بلکه با افزایش علاقهٔ زبان‌شناسان به بررسی جنبه‌های گوناگون زبان و با گرایش فرهنگ‌نگاران به استفاده از روش‌ها و نظریه‌های علمی، به عنوان حوزه‌ای نظری و پژوهشی نیز مورد توجه قرار گرفته است.

هارتمن (۱۹۹۶)، این حوزه را به دو جنبهٔ عملی (تدوین فرهنگ) و نظری (تحقیق‌ها و پژوهش‌هایی پیرامون فرهنگ‌ها) تقسیم کرده است. وی در جنبهٔ عملی این حوزه، به سه مرحلهٔ ضبط و گردآوری داده‌ها، توصیف و ارائهٔ آن‌ها و در جنبهٔ نظری آن، به پژوهش‌های گوناگونی مانند تاریخچهٔ فرهنگ^۲، نقد فرهنگ^۳، کاربرد فرهنگ^۴ و رده‌شناسی فرهنگ^۵ اشاره کرده است. نگاهی گذرا به تاریخچهٔ فرهنگ‌نگاری در ایران و روند تغییرات کمی و کیفی آن از ابتدا تا به امروز، نشان دهندهٔ توجه عمده به تدوین فرهنگ‌ها و عدم توجه به تحقیقات و پژوهش‌های نظری پیرامون آن‌ها است. اگرچه در چند دههٔ گذشته توجه بیشتری نسبت به استفاده از دستاوردهای فرهنگ‌نگاری علمی در غرب و نیز هم‌گامی و هم‌سویی بیشتری با دستاوردهای آن دیده می‌شود، اما هنوز در چارچوب دستاوردهای حاصل از تحقیقات نظری گوناگون، پژوهشی پیرامون بررسی روند فرهنگ‌نگاری در ایران انجام نشده است.

1 - Lexicography

2 - Dictionary history

3 - Dictionary criticism

4 - Dictionary use

5 - Dictionary typology

در این راستا، در رساله حاضر با بهره‌مندی از دستاوردها و معیارهای حاصل از طبقه‌بندی رده‌شناختی فرهنگ‌ها، به بررسی، مطالعه و ارزیابی انواع فرهنگ‌ها در ایران پرداخته شده است. با طبقه‌بندی رده‌شناختی فرهنگ‌ها، مشاهدات و داده‌های به دست آمده به طور منظم و قاعده‌مندی بررسی شده و نتیجه کار با دلایل منطقی و مستند ارائه شده است. شاید بتوان گفت بررسی حاضر، گزارش توصیفی و تحلیل سودمندی از وضع موجود فرهنگ‌های فارسی ارائه می‌دهد و نتایج حاصل از آن از چندین جهت حائز اهمیت است:

- آگاهی از میزان توجه و عدم توجه به نیازهای گوناگون کاربران
- آگاهی از کمبود و فقدان برخی از فرهنگ‌ها
- ارائه طرح مناسب برای تدوین فرهنگ‌های مورد نیاز در آینده

۱-۲ انگیزه و هدف پژوهش

به رغم گسترش فرهنگ‌نگاری در ایران، به نظر می‌رسد نابسامانی‌ها و کمبودهای بسیاری در این زمینه وجود دارد. از آن جا که فرهنگ‌ها، نمایانگر بخش‌هایی از واژگان زبان و مرحله‌ای از فرآیند پیچیده تدوین آن و نیز بخش کوچکی از تاریخ زبان تلقی می‌شوند و از آن جا که حاصل پویایی فرهنگی، نیازهای جامعه و پشتوانه زبان علمی فارسی هستند، توجه به نابسامانی‌های آن‌ها برای حل مشکلات و هموار کردن راه آینده در مسیری درست، از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. به نظر می‌رسد برای به سامان کردن وضعیت فرهنگ‌نگاری در ایران، باید تصویر درستی از وضعیت امروز فرهنگ‌نگاری در ایران، که چیزی جز برآیند ویژگی‌های این حوزه از گذشته تا به حال نیست، ارائه دهیم. در واقع برای دست‌یابی به این هدف کلی باید گذشته خود را بکاویم تا بدانیم چه داشته‌ایم، چه داریم و باید در چه راهی گام برداریم. از این رو در رساله حاضر کوشیدیم فرهنگ‌های فارسی را بر حسب برخی از معیارهای حاصل از طبقه‌بندی رده‌شناختی فرهنگ‌ها، جهت آگاهی از روند فرهنگ‌نگاری در ایران طبقه‌بندی کنیم تا به هدف مهم این بررسی به شرح

زیر نائل شویم:

بررسی توصیفی و تحلیلی فرهنگ‌ها برحسب معیارهای نوع فرهنگ، موضوع فرهنگ، کاربرد فرهنگ، تعداد، جهت و نوع زبان فرهنگ‌ها.

۱-۳ روش پژوهش

پژوهش حاضر، ماهیتی توصیفی - تحلیلی دارد و تحلیل ارائه شده در آن، داده بنیاد است تا نظریه بنیاد. پژوهش حاضر محدود به یک چارچوب نظری خاص نبوده و تنها از برخی معیارهای حاصل از طبقه‌بندی رده‌شناختی فرهنگ‌ها و بررسی‌های انجام شده پیرامون انواع فرهنگ‌ها، استفاده شده است.

۱-۳-۱ محدوده زمانی

بررسی حاضر، از نظر زمانی محدود به دوره معاصر است. آغاز این دوره را سال ۱۳۰۰ هجری شمسی قرار داده‌ایم، که از سویی کمابیش مقارن است با تحولات جامعه ایران و شروع یک دوره نوین در حیات اجتماعی و فرهنگی آن و از سوی دیگر تقریباً هم زمان است با شروع تألیف لغت‌نامه دهخدا - که شاید بتوان آن را نقطه جدایی فرهنگ‌نگاری جدید از فرهنگ‌نگاری کهن قلمداد کرد. پایان این دوره را نیز، سال ۱۳۷۶ هجری شمسی قرار دادیم. به علاوه، این دوره ۷۶ ساله را برای بررسی بهتر و منطقی‌تر و در واقع برای بررسی روند فرهنگ‌نگاری در دوره‌های گوناگون، به سه دوره بیست، ساله یعنی ۱۳۱۹-۱۳۰۰، ۱۳۳۹-۱۳۲۰ و ۱۳۵۹-۱۳۴۰ و یک دوره ۱۶ ساله، یعنی ۱۳۷۶-۱۳۶۰ تفکیک کرده‌ایم.

۱-۳-۲ روش گردآوری فرهنگ‌ها و محدوده تعیین شده آن

به دلایل بسیار گوناگون از جمله عدم دسترسی مراکز اطلاع‌رسانی به یک بانک اطلاعاتی غنی در زمینه انتشار فرهنگ، دسترسی به مجموعه‌ای از داده‌های آماده به عنوان پیکره مورد بررسی در انجام پژوهش حاضر امکان‌پذیر نبود. در نتیجه، برای تهیه و گردآوری داده‌های مورد نیاز به مراکز گوناگونی که احتمال وجود چنین اطلاعاتی در آن‌ها وجود داشت، مراجعه شد. این مراکز عبارتند از:

- مرکز اسناد و مدارک علمی

- مرکز اطلاع‌رسانی خانه کتاب

- کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های تهران، علامه طباطبایی، تربیت مدرس، پژوهشگاه علوم

انسانی و مطالعات فرهنگی

- کتابخانه ملی و مرکز اطلاع‌رسانی آن

- کتابخانه فرهنگستان زبان و ادب فارسی

- مراکز و سازمان‌های انتشاراتی گوناگون از جمله، انتشارات فرهنگان، مرکز نشر دانشگاهی،

فرهنگ معاصر و انتشارات امیرکبیر

به علاوه، بررسی محتوایی برخی از فرهنگ‌های موجود، کتاب‌شناسی‌های متعدد و

فهرست‌های متنوعی که از سوی مؤسسه‌های گوناگون به چاپ رسیده‌اند نیز، منبع بسیار

سودمندی برای تهیه داده‌های پژوهش حاضر بوده‌اند.

با تهیه فهرست اولیه از کل فرهنگ‌های منتشر شده در این دوران که حدود ۱۶۷۴ عنوان

فرهنگ را در بر می‌گرفت، در مرحله بعد برای باز هم محدودتر کردن داده‌ها، بخشی از فرهنگ‌ها

را از محدوده بررسی خارج کردیم. این فرهنگ‌ها عبارتند از:

- فرهنگ‌های گویشی: به علت آن‌که، کار خود را فقط به فرهنگ‌نویسی برای فارسی معیار - در

فرهنگ‌های تک‌زبان، دو یا چندزبان - محدود کرده باشیم.

- فرهنگ‌های فارسی چاپ خارج از ایران: به علت آن که، کار خود را به فرهنگ‌نویسی در چارچوب مرزهای ایران محدود کرده باشیم.

- دایرةالمعارف‌ها و فرهنگ‌های دایرةالمعارف: به علت آن که، صرفاً به فرهنگ‌های واژگانی پرداخته باشیم.

- چاپ‌های مجدد فرهنگ‌های موجود به جز مواردی که ویرایش جدیدی از یک فرهنگ به چاپ رسیده باشد: به علت آن که، ما به زمان تألیف فرهنگ‌ها توجه کرده‌ایم.

- نسخه‌های تصحیح شده فرهنگ‌های قدیمی: به علت آن که، این گونه از فرهنگ‌ها قبل از دوره زمانی مورد نظر در ایران تألیف شده‌اند.

در نتیجه از کل فرهنگ‌های اولیه، حدود ۱۱۹۵ عنوان فرهنگ در فهرست داده‌های ما که در انتهای رساله در دو پیوست جداگانه ارائه شده‌اند، باقی مانده است. لازم به یادآوری است اطلاعات مربوط به تعداد کل فرهنگ‌ها و دیگر اطلاعات مورد بررسی درباره فرهنگ‌ها در بخش ۳-۱ ارائه شده است.

سپس با توجه به اهداف موردنظر و با توجه به حجم قابل ملاحظه فرهنگ‌ها، از یک برنامه رایانه‌ای با امکانات و مشخصات زیر برای ثبت فرهنگ‌ها استفاده شده است:

نام برنامه: نوسا

تعداد رکوردهای برنامه: ۱۱۹۵ رکورد

تعداد فیلدها: ۸ فیلد

نام فیلدها: تاریخ نشر، نام نویسنده، عنوان فرهنگ، نام مترجم / همکار (ان) / ویراستار (ان)،

موضوع فرهنگ، کاربرد فرهنگ، تعداد زبان(ها)، جهت و نوع زبان‌ها

در پژوهش حاضر، بعضی از اطلاعات نام برده شده در فیلدها مانند محل نشر و ناشر، از آن جا که در تحلیل ما مدنظر نبوده‌اند، مورد استفاده قرار نگرفته‌اند و از بررسی حاضر حذف شده‌اند. اگرچه امکان وارد کردن آن‌ها به بانک اطلاعاتی در برنامه‌های پژوهشی بعدی حفظ شده است.

این مرحله از کار به سبب حجم زیاد فرهنگ‌ها، نیرو و زمان زیادی به خود اختصاص داده است. لازم به یادآوری است، که دیسکت رایانه‌ای که در بردارنده اطلاعات کلیه فرهنگ‌های گردآوری شده در پژوهش حاضر است، به پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی اهداء شده است.

۴-۱ ساختار پژوهش

پژوهش حاضر، شامل چهار فصل، دو پیوست، و اژه‌نامه و کتاب‌نامه است:

فصل اول با عنوان مقدمه به طور اجمال به موضوع پژوهش و اهمیت آن، انگیزه و هدف پژوهش، روش پژوهش و ساختار پژوهش اختصاص یافته است.

در فصل دوم به مباحث نظری رساله حاضر پرداخته‌ایم: ابتدا مروری داشته‌ایم بر پیشینه فرهنگ‌نگاری در غرب و ایران. سپس انواع فرهنگ‌هایی که در طبقه‌بندی رده‌شناختی فرهنگ‌ها در تقابل قرار گرفته‌اند، توضیح داده شده‌اند. پس از آن به مرور معیارها و طبقه‌بندی رده‌شناختی فرهنگ‌ها در غرب و به مرور دستاوردهای حاصل از آن در ایران، اشاره کرده‌ایم. در این بخش هم‌چنین، معیارهایی که برای تحلیل برگزیده شده‌اند، شرح داده شده است. این معیارها عبارتند از: موضوع فرهنگ‌ها، کاربرد فرهنگ‌ها، تعداد، جهت و نوع زبان فرهنگ‌ها. در واقع فصل دوم رساله حاضر در بردارنده چارچوب نظری این رساله نیز می‌باشد.

در فصل سوم، نخست ویژگی‌های هر یک از دوره‌های چهارگانه را در چارچوب معیارهای تعیین شده، به طور جداگانه مورد بررسی قرار داده‌ایم و سپس برای تشخیص دگرگونی‌های به وجود آمده در این دوران و تعیین ویژگی‌های روند فرهنگ‌نویسی سه ربع قرن اخیر، به مقایسه اطلاعات به دست آمده پرداخته‌ایم.

در فصل چهارم، نتیجه‌گیری خود را به طور خلاصه از این بررسی بازگفته‌ایم و سپس چند پیشنهاد به عنوان موضوع‌هایی برای پژوهش‌های آینده ارائه شده است.

پیوست‌های این رساله در دو پیوست جداگانه ارائه شده‌اند. در پیوست نخست فرهنگ‌های

موجود فارسی را به ترتیب تاریخ نشر و در پیوست دوم، آنها را براساس ترتیب الفبایی نام نویسنده مرتب کرده‌ایم. پس از پیوست‌ها، واژه‌نامه فارسی - انگلیسی و انگلیسی - فارسی ارائه شده است. در آخر نیز کتاب‌نامه رساله در دو بخش کتاب‌های فارسی و انگلیسی آمده است.

فصل دوم

۱-۲ مقدمه

از آن جا که فرهنگ‌نگاری، حوزه کلی مورد توجه در پژوهش حاضر است، ابتدا پیشینه و سیر آن را در غرب و ایران مرور کرده‌ایم. پس از آن به بررسی طبقه‌بندی‌های رده‌شناختی در غرب و استفاده از دستاوردهای آن در ایران پرداخته‌ایم. در آخر نیز، از میان رده‌بندی‌هایی که در قرن حاضر توسط برخی از نظریه‌پردازان ارائه شده است، معیارهایی را به عنوان چارچوب نظری کار خود، توضیح داده‌ایم.

۲-۲ مروری بر سیر فرهنگ‌نگاری در غرب و ایران

در این بخش به صورت گذرا، پیشینه و سیر فرهنگ‌نگاری در غرب و ایران مورد توجه قرار گرفته است:

۱-۲-۲ سیر فرهنگ‌نگاری در غرب

قدمت فرهنگ‌نگاری در غرب به قرون وسطی باز می‌گردد، به زمانی که آموزگاران و دانش‌آموزان علاقه‌مند به درک متون لاتین، توضیحاتی را که برای واژه‌های سخت آن در بین نسخه‌های خطی یا در حاشیه و انتهای آن متون نوشته می‌شد، گردآوری و به صورت فهرست‌های دوزبانه که امروزه آن‌ها را واژه‌نامه^۱ می‌نامیم، ارائه می‌کردند. در قرن شانزدهم، نام فرهنگ^۲، به مفهومی که ما امروزه آن را می‌شناسیم به این فهرست‌ها اطلاق شد و اصلاح‌طلبان املائی انگلیسی و مدیران مدارس این دوره با توجه به اهمیت زبان لاتین، از فرهنگ‌های لاتینی - انگلیسی اواخر قرون